

Şeyhülislamın hal' fetvası Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde nasıl kullanıldı? Fetvanın düzmece gerekçeleri nelerdi? Hukuk tarihçisi Prof. Ekrem Buğra Ekinci fetvanın meşru olmadığını iddia ediyor.

DÜZMECE FETVA SULTAN AZİZ'İ NASIL TAHTTAN ETTİ?

EKREM BUĞRA EKİNCİ
ekrem.ekinci@tg.com.tr

Meşrutî bir idare kurarak padişahın yetkilerini daraltmak isteyen Midhat Paşa, Sultan Abdülaziz tahta kaldıkça gayesine ulaşmayı imkânsız görüyordu. Daha etkili yollara gidilmesi gerektiği fikrindeydi. Padişah'tan bir şekilde kurtulmak isteyen devlet ricaliyle, yani Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmed Paşa, Askerî Şurâ Reisi Redif Paşa, Fetva Emîni Filibeli Kara Halil Efendi, Şirvanizade Ahmed Hulusi Efendi, Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Askerî Mekteb Kumandanı Süleyman Paşa ile Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi hususunda anlaştı. Veliahd Şehzade Murad Efendi de bunlara katılacaktı.

Bu şahıslardan yalnızca Midhat Paşa ve Süleyman Paşa meşrutiyetçiydi. Diğerleri şahsi emellerinin peşindeydi. İngiltere, Hilâfet siyasetinden ürktüğü Sultan Aziz'den, Nedim Paşa'yı sadarete getirdiği için zaten yüz çevirmişti. Bu arada Midhat Paşa, Fetva Emîni Filibeli Kara Halil'i konağına çağırıp düzmece bir fetva yazmasını istedi. Kara Halil, "Bu emri hayra (hayırlı işe) çarşaf kadar fetva veririm" diyerek dalkavukluğunu sergilemiş oldu.

Fetvayı imzalayan Şeyhülislam ise daha önce 40 gün dolmadan ilk şeyhülislamlık görevinden alındığı için ikinci defa getirildiği makamı kaybetmek korkusuyla Padişah'a gazez bağlamıştı. *Mir'at-ı Hakikat* müellifi Mahmud Celaleddin Paşa onu, "Mizaca hoş gidecek mukallitlikler ve fassallıklarla kat-

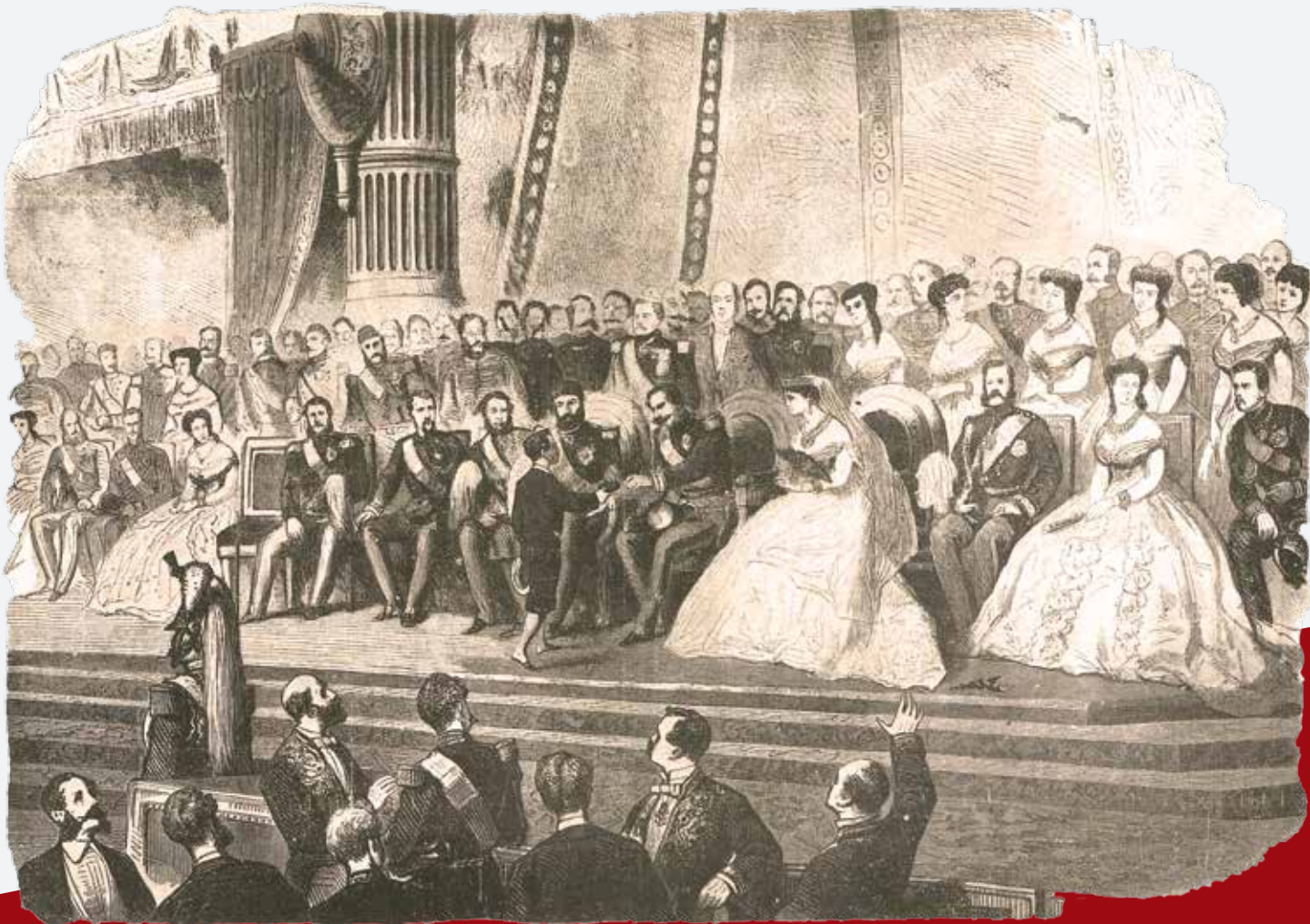
merâtib etmiş (taklit yapıp masal anlatarak merteye almış) âlim kıyafetinde bir câhil-i cesûr ve cibillet-i redîe (cesur cahil ve alçak karakter) ve ef'âl-i rezîle (adi işler) ile meşhur" diye vasıflandırır.

1909'da Sultan Hamid'in tahttan indirilmesi de, Osmanlı padişahlarının tahttan indirilmesinde verilen fetvaların çoğu da düzmece sebeplere dayanır. Osmanlı siyaset geleneğinde hükümetin icraatlarında fetva alması, yapılan işin meşru olduğuna dair amme efkârını (kamuoyunu) ikna edebilmek için lazımdır. Bu gibi fetvaların metnini, Fetva Emîni denilen yüksek rütbeli ilmiye sınıfı mensubu stilize kaidelere göre yazar, şeyhülislam ise imzalardı.

Fetvanın metni şer'i klişelere göre yazılmışsa da somut hadiselerle uygun değildir. Yani fetvadaki sebepler belki halifenin azli için kâfidir ama bunların hiçbiri Sultan Abdülaziz için sabit değildir.

"Padişah'ın şuurunun bozuk olduğu" küliyen yanlıştır. Ancak bu ifade bir hükümdarı tahttan indirmek için tek başına kâfi gelip kimsenin itiraz edemeyeceği bir sebep olduğundan her zaman kullanılmıştır. Horoz dövüştürüp galip gelene nişan takması tamamen Ali Suavi'nin uydurmasıdır; İsviçre'de yazdığı makalelerde geçer. Padişah'ın, halkın vicdanını yaralayan hal'ini meşru göstermek için yapılan propagandalandır. »

» Sultan Abdülaziz'in biat merasimi

» Paris'e Sultan gelmiş!

Hal' fetvasının metninde yer alan Sultan'ın "siyasî işlerden habersiz" olduğu iddiası hakikati aksettirmez. Bunun en çarpıcı örneği, siyasî maksatlarla gerçekleştirdiği Avrupa seyahatidir. Fransız İmparatoru III. Napolyon'un hususi davetiyle katıldığı Paris Milletlerarası Sergisi'nde, Sultan'ın huzurunda sergiye iştirak edenlere mükâfât dağıtılmasını tasvir eden bir gravür.

"Siyasî işlerden habersiz" olduğu iddiası da kimsenin inanacağı bir gerekçe olamaz. Padişah döneminin iç ve dış siyasetini gayet iyi bilirdi. Bir Avrupa seyahatiyle Osmanlı aleyhindeki kamuoyunu tashihe muvaffak olmuştur. Hilafet siyasetiyle Güney Afrika'dan Çin'e kadar Müslümanlara sahip çıkması ona haklı bir itibar kazandırmış ama bu başarısı başta İngiltere olmak üzere emperyalistleri endişelendirmişti.

Midhat Paşa Padişah'ın hal'i ve katlinden mahkûm olup sürgüne gittiği Tâif'te kaleme aldığı hatıralarında Sultan Abdülaziz'i, "âkıl ve fatîn (akıllı ve uyanık), hayırhâh-ı devlet ve âli-himmet (devletin iyiliğini isteyen yüksek gayretli), devlet ve memleketin hüsn-i idaresi, kanun ve nizâm ile olmak lâzım geldiğini herkesten ziyade bilen" bir zat olarak tasvir eder. Padişah'ın tahttan indirildikten sonra yerine geçen yeğenine hitaben yazdığı tezkere, uğradığı felaketlere rağmen metanetini kaybetmeyen, yüksek bir akıl ve zekâ sahibi olduğunun açık delilidir.

Sultan Aziz'in siyasî bir hatası varsa o da aşırı merhametli oluşudur. "Müfsid İmam" ve "Şerrullah" diye tanınan hünkâr imamı Hayrullah Efendi'yi Şeyhülislam yapması bundandır. O da verdiği fetvayla kendisini bu makama getiren kimseye "minnet" borcunu ödemiştir!

Padişah'ın israfla ithamı da hakikate uygun değildir. Evet, Rusya ve diğer dış tehditlere karşı dünyanın en güçlü donanmalarından birini meydana getirmesi çok büyük masraflara sebebiyet vermişti. Ancak hazine, mülk ve milletin iyiliği için vardır ve bunu mahalline sarf etmek israf sayılmaz. Ayrıca hazinenin mahalline sarf yetkisi de hükümdara aittir. Yeri-

ne geçen Sultan V. Murad hastalanıp tahttan indirildiğinde 1 milyon lira borcu vardı. Kendisini tahta çıkarana buna israf demediği gibi borcunu da Sultan Abdülhamid ödemiştir.

Dinine dahleden bari Müselman olsa

Sultan Abdülaziz Taşlık'ta yaptırdığı caminin lüzumsuzluğuna dair şâyialar dolaşmaya başlayınca inşaatını durdurmuştu.

Kendisinden önceki devirde vuku bulan Kırım Harbi'nin masraflarını ödemiş; ayrıca Suriye, Girit, Hersek ve Bulgaristan isyanları büyük masraf kapıları açmıştı. Çırağan Sarayı'nın inşasına kendisinden önce başlanmıştı. Üstelik bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümdarı için gayet lüzumlu bir işti. Saray inşası hazineye zarar vermez. Zira masrafı millî servet için de kalır.

Düzmece fetvada geçen "din işlerini ihlal" maddesi ise tamamen trajikomiktir. Fakat bir hükümdarı dinsizlikle suçlamak kamuoyunu ikna edici bir iddiadır. Kendisinden önceki ve sonraki padişahattan daha dindar olduğu herkes tarafından bilindiği halde böyle anılmak fetvanın ciddiyetini göstermeye kâfi bir delildir. Çerkes Hasan, Padişah'ın intikamını almak üzere sadaret konağını bastığında Sultan Abdülaziz'i 'dini ihlal ediyor' diye tahttan indirenlerin içki sofrasında yakalanması pek manidardır.

Mekke Şerifi Abdülmuttalib Efendi darbe günü Seraskerlik dairesinde "Halife, mecnun ya da küfrü mucib (gerektirici) bir şey olmadıkça nasıl hal' olur?" diye sorduğunda Hayrullah Efendi, "Ben iki defa Abdülaziz'in lisanından küfre dair söz işittim" cevabını vermiştir. Mabeynci Âtîf Bey bunu naklettikten sonra "Efendimizin üç sene hizmetinde bulundum. Ehl-i sünnet itikadına muhalif bir söz işitmedim. Yeme, içme ve günlük işlerinde dine pek itina gösterir; Frenk usulü yaşayanlara itiraz ederdi" diyor.

Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa, Abdülaziz'in müskirat (alkollü içkiler) kullandığı iddiasının aksine su yerine zenzem içtiğini anlatır. Padişah Mevlî muhibiydi. Beş vakit namazına pek dikkat ederdi. Vefat ederken de Kur'an okumaktaydı. Sultan Vahideddin amcası için der ki: "(Dinen) mübâ-latsız (zayıf) zannedilen Sultan Aziz bile, son nefesinde Kur'an-ı Kerim'e sarılarak teslim-i ruh etmiştir. Kanı ile mülemmâ (boyanmış) mushaf-ı Şerifi Yıldız kütüphanesinde dir".

Ancak darbeciler için gerçeklere ihtiyaç yoktur. Nitekim inkılabın kanunu olmaz. Askerleri, Sultan Abdülaziz'i kaçırmak isteyen Ruslara karşı korumak üzere götürüldüklerine inandırdıkları gibi, halkı da Sultan'ın tahttan indirilmeyi hak ettiğine inandırmak istediler. Ama öyle olmadı. Halk, "Uyan Sultan Aziz uyan, Kan ağlıyor bütün cihan" diyerek yakığı ağıtla mazlum Padişah'a sevgisini her zaman ifade etmiştir. Düzmece fetvada söylenenlerin aksine halk tarafından en çok sevilen padişahlardan biridir.

Cellatları iş başında!

29 Mayıs 1876'da saray kuşatılarak Şehzade Murad Efendi dairesinden çıkarılmış ve kendisine çete mensuplarınınca biat olunmuştur. Bu sırada cülûs topları atılarak durumdan haberdar edilen Sultan Abdülaziz çaresiz, ailesiyle beraber sarayı terk etmiş ve Topkapı Sarayı'nda amcası Sultan III. Selim'in şehit edildiği daireye hapsedilmişti. Sultan Abdülaziz'in ailesi saraydan aşağılayıcı bir şekilde tahliye edilmiş, serveti de yağmalanmıştı.

Feriye Sarayı'na nakledilen Sultan Abdülaziz, burada kendisine reva görülen pek çok eziyetten sonra 4 Haziran 1876'da ölü bulundu. Bilahare icra olunan muhakeme neticesinde Serasker Avni Paşa'nın emriyle katledildiği hukuken sabittir. Hadiseye intihar süsü verilmişti. 10 gün sonra eski Padişahın kayınbiraderi Kurmay Binbaşı Çerkes Hasan Bey, kabine toplantısını basarak Hüseyin Avni ve Hariciye Nazırı Râşid paşaları öldürmüş, birkaçını yaralamış; kendisi de idam edilmiştir.

Sultan V. Murad tahta geçtiğinde millet meclisinin teşkili yerine, kötü durumdaki devlet işlerinin islah edilmesi gerektiğini söyleyerek Midhat Paşa'yı hayal kırıklığına uğrattı. Sultan Abdülaziz'in üzücü vefatı ve Çerkes Hasan Vakası, V. Murad'ın kötü durumdaki asabını daha da bozdu. Bunun üzerine zamanın ricâli, Padişah'ın tedavisi imkânsız bir hastalığa tutulduğuna dair rapor hazırlanmış ve Şeyhülislamdan fetva almıştı. Velihaht

Abdülhamid Efendi haberdar edilecek meşrutiyet ve bir kanun-esasî (anayasa) ilân etmesi şartıyla kendisine taht vaat edildi. Sultan

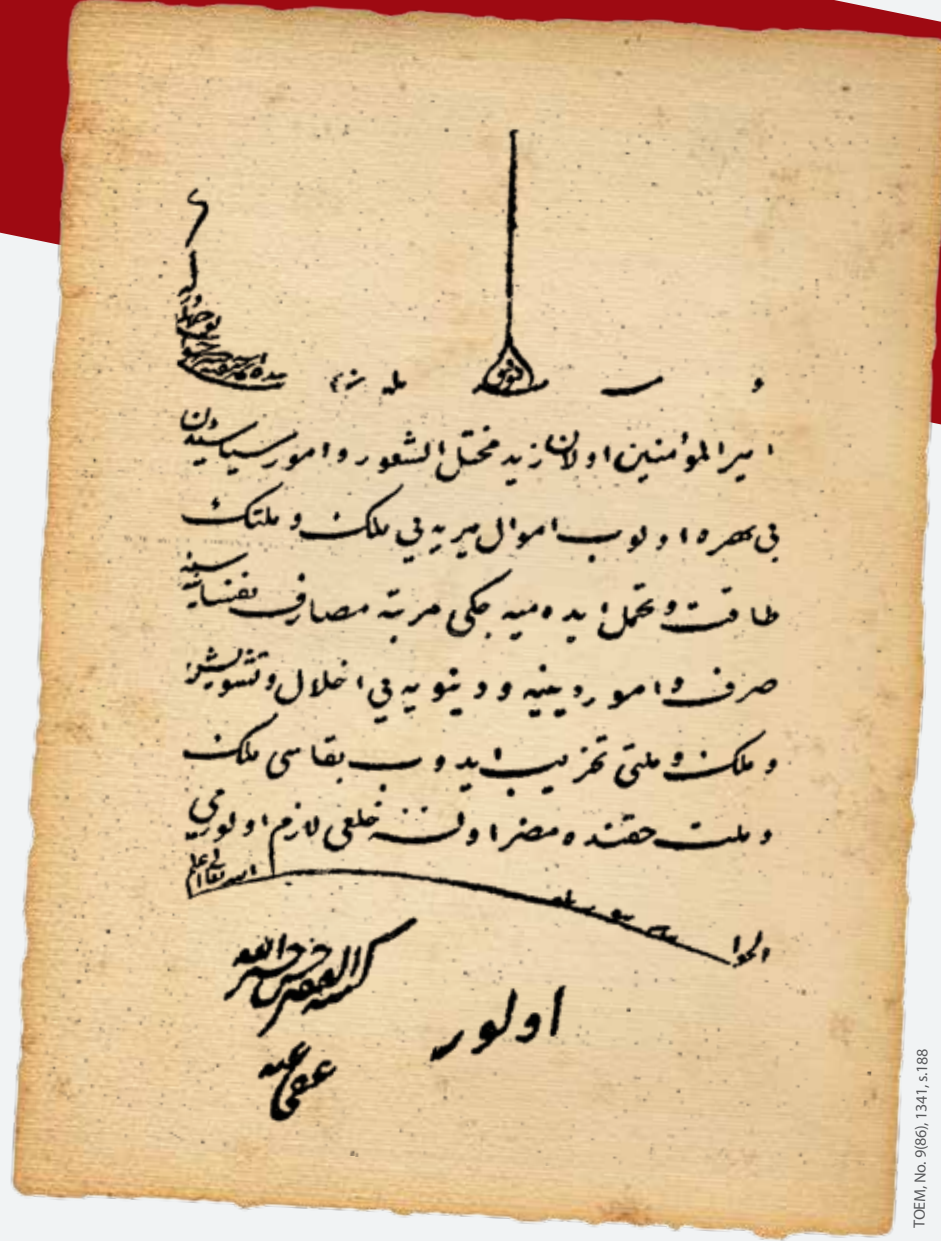
Murad da hal' edilecek yerine 16 Ağustos 1876'da Şehzade Abdülhamid Efendi çıkarıldı. Sultan Murad'ın tahttan indirilişi için şu beyitle tarih düşüldü:

Doksan üçde doksan üç gün Pâdişah-ı mülk olub Göçdü matemgâhına Sultan Murad-ı nâmurad.

Bir kimsenin halife sayılması için hem meşru bir yolla başa gelmesi, hem de halifelik yapabilecek güce sahip olması gerekir. Başta meşru bir »

» Çerkes Hasan

» **Düzmece gerekçeler, çirkin iftiralalar**
Şeyhülislamın fetvası Padişah'ın şuurunun bozuk, siyasi işlerden habersiz ve müsrif bir insan olup din işlerini ihlal ettiğini iddia etmektedir. Halbuki Sultan'ın zatında karşılığını bulmayan, hakikatten uzak gerekçelerdi bunlar.

kabul edilmemişlerdir. Nitekim Sultan V. Murad'ın saltanatında iktidar, Mütercim Rüşdü ve Midhat paşalar elinde paylaşıldı. Bilhassa Rüşdü Paşa o günlerde neredeyse padişah mesabesinde görülmüştü.

Tarih boyunca devletin başına gelen büyük felaketler ve kaybedilen savaşlar ulema ve halk tarafından hükümdarın meşruluk problemi taşımaya bağlanmıştır. 1909'da Sultan Abdülhamid tahttan indirilirken Fetva Emimi Hacı Nuri Efendi dürüst ve akli başında bir zat olduğundan, "Hal'de şeâmet (tahttan indirmekte uğursuzluk) vardır. Sultan Aziz nâhak (haksız) yere tahttan indirildi. Rumeli kaybedildi. Şehid çocuklarını ben sırtımda taşıdım" diyerek bu inancını ifade etmiş, vazifesinden istifa pahasına istenen fetvayı yazmamıştı. Yine son devir ulemasından Abdülhakim Arvasî, "Bu millet, Sultan Aziz'in âhını çekiyor; daha Sultan Hamid'e sıra gelmedi" demiştir. □

Ekrem Buğra Ekinci
Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk
Fakültesi Öğretim Üyesi.

PADİŞAHIN ŞUURU BOZUK İFTİRASI

"Emirü'l-mü'minin olan bir Zeyd, muhtellüş-şuûr ve umûr-i siyasiyye-de bi-behre olub, emvâl-i miriyyeyi mülk ve milletin tâkat ve tahammül edemeyeceği mertebe masârif-i nef-sâniyyesine sarf ve umûr-i diniyye ve dünyeviyyeyi ihlâl ve teşviş ve mülk-i milleti tahrib edib, bakâ-i mülk ve millet hakkında muzır olsa, hal'i lâzım olur mu, beyân buyurula?"

Elcevâb: Allahu a'lem olur.

Ketebehu el-fakir Hasen Hayrullah afâ anh'

halife varsa bir başkası halifelik iddiasında bulunamaz. Hazret-i Peygamber (sav) bu iddiada bulunanlardan ikincisinin hayat hakkı olmadığını söyler. Ancak önceki halife ölür veya tahttan feragat ederse o takdirde ikincisinin halifeliği meşru olabilir. Gayri-meşru bir surette azledilen hükümdarın yerine çıkan padişah da meşru bir hükümdar sayılamaz. Nitekim Abdülaziz'in ve II. Abdülhamid'in hal'inde böyle olmuştur.

Halefleri arasında zorla başa gelen kişinin hükümdarlığını meşru gören hukukçular varsa bile icra gücünden mahrum oldukları için hakiki halife

MEVLEVİHANE, SEMAHANE, PANORAMA MEVLÂNA MÜZESİ, MİNİA MEVLEVİHANE, KÜTÜPHANE VE AŞEVİ'NDEN OLUŞAN KOMPLEKS:

İSLÂM KÜLTÜR MERKEZİ'NİN YAPIMI DEVAM EDİYOR

